

SAVANORIAI IR PIRMOSIOS LAISVĖS DIENOS

Žmonių sambūris, kurį patys pavadino Nepriklausomybės Gvardija, pradėjo kurtis 1988 m. birželio 24 d., per pirmąjį Sąjūdžio mitingą, kai pirmieji vyrai ir moterys, pasiryžę apsaugoti mitingą nuo KGB provokatorių, ant kairės rankos užsirišo žalius raiščius su Gedimino stulpais. Jie nežinojo, kuo baigsis mitingas, gal atvažiuos kariuomenė ir visus išžudys?! Sovietų valdžia galėjo taip pasielgti, juk prieš 40 metų žudė partizanus. Niekas neabejojo tokiu galimu scenarijumi nei tada, nei dabar. Žinoma, valdžia galėjo pasielgti švelniau ir tik suimti. Visa tai žmonės žinojo ir vis tiek dalijamus raiščius užsirišo. Taip gimė pirmieji žaliaraiščių būriai. Žalius raiščius su Gedimino stulpais mano prašymu pagamino mano mamos draugai, gimę Sibire.

1990 m. kovo viduryje, supratę, kad anksčiau ar vėliau įvyks fizinis ar karinis konfliktas su sovietine valdžia, pradėjom savanorių judėjimą. Tuomet sukūriau kitokį raištį. Dangaus žydros spalvos su aštuonkampe žvaigžde, o jos viduryje Vytis. Panašų ženklą dabar turi policija. Tuos raiščius prireikė greitai dalyti kovo paskutinėmis dienomis, kai valdžia pradėjo užiminėti neva komunistams priklausančius pastatus, o iš tikrųjų jų dėmesys buvo nukreiptas į visas spaustuves. Savanoriams, kurie gimė iš žaliaraiščių, teko jas ginti. Taip formavosi antra Nepriklausomybės Gvardijos banga. Dauguma geriausiųjų pakliuvo toliau tarnauti Apsaugos skyriuje – Nepriklausomybės Gvardijos citadelėje.

Niekaip negaliu ir nenoriu neigti, kad dauguma Apsaugos skyriaus darbuotojų buvo dešiniųjų pažiūrų. Tik iš kur staiga gimė tos dešinėsios pažiūros, jei sovietinė valdžia engė tautą 50 metų, jei dauguma žmonių nuo vaikystės buvo spaliukai, pionieriai, komjaunuoliai ir dėl karjeros turėjo tapti komunistais? Atsakymas paprastas – prisiminimų sunaikinti neįmanoma. 1977 m. eitynėse po futbolo rungtynių jaunimas skandavo: „Graži Lietuva be rusų.“ Gal Nepriklausomybės Gvardija pradėjo formotis tada? Gal dar anksčiau, o gal ji visada buvo? Tereikėjo mums visiems susirinkti į vieną vietą?

Vis dėlto į Apsaugos skyrių pateko ne visi. Ne todėl, kad nenorėjau jų priimti, tiesiog vietų tarnyboje buvo tiek, kiek buvo. Bet jie, Nepriklausomybės Gvardijos šalininkai, rankų nenuleido, ėjo į Savanorių, Šaulių sąjungą ir kitas patriotines organizacijas. Mūsų buvo daugiau, nei priešas galėjo įsivaizduoti ar nuspėti. Prie ginklo buvo sudaryta eilė, kaip 1991 m. Sausio 13-ąją, – jei ką nukaus, šaudyti stos kitas. Apsaugos skyrius buvo branduolys, Lietuvos Nepriklausomybės Gvardijos vedlys.

II skyrius

APSAUGOS SKYRIUS

Apsaugos skyriaus kūrimas

Pradžia

Balandžio mėnesį didžiąją savo laisvo laiko dalį praleidau Krašto apsaugos komitete pas Z. Vaišvilą ir S. Pečeliūną – kartu kūrėme naujos tarnybos struktūrą. AT struktūroje tuo metu nebuvo nei departamentų, nei tarnybų, tik skyriai, todėl ši tarnyba ir tapo skyriumi, o jo viduje atsirado tarnybos. Paradoksali situacija, bet tokia tuo metu buvo tvarka. Pagrindinis mūsų, rengiančių Apsaugos skyriaus nuostatus, tikslas buvo surasti saugiklius, kad ši tarnyba (skyrius) nebūtų pati sau ar kažkokiam asmeniui pavaldi, kad bet kuriomis aplinkybėmis ji tarnautų valstybei. Manau, kiek tai buvo įmanoma, šie saugikliai buvo sudėti, ir todėl formaliai Apsaugos skyrius tapo pavaldus AT pirmininko pavaduotojui Kazimierui Motiekai. Jis buvo aukšto ūgio, gal virš metro devyniasdešimt, liesas tikra to žodžio prasme, pailgo, prakaulaus veido, kalbėdavo sodriu vyrišku balsu, visada vilkėdavo tamsiu kostiumu ir ryšėdavo kaklaraištį. Jaunystėje greičiausiai buvo gražuolis ir moterų numylėtinis. Legendos apie tai sklandė. Nors kartais jo sprendimų motyvai man būdavo nesuprantami, bet iš esmės Motieka pasitikėjau. Aišku, buvo tokių momentų, kad ant jo net niršdavau, bet dabar, po 30 metų, prisiminiau, kad Kazimieras pagal profesiją, o gal iš prigimties, buvo advokatas, ir man tapo suprantami anuometiniai jo veiksmai. Kai reikėjo ir kai Motieka to norėdavo, jis mokėjo atsiriboti nuo savęs, nuo savo emocijų.

Daug kas tada, dar neįkūrus šios tarnybos (skyriaus), sakydavo, kad Apsaugos skyrius yra pirmininko įrankis. Jei jis ir buvo įrankis, tai tik padedantis kovoti prieš šalies viduje galvą pradedančius kelti priešus. Asmeniniu pirmininko ginklu AT Apsaugos skyrius niekada nebuvo ir niekada juo negalėjo būti. Nors, manau, daugelis tuo metu nebūtų tam prieštaravę, ir suprantama kodėl – V. Landsbergis tuo metu buvo Tautos laisvės simbolis, ir tauta (bent didžioji jos dalis) besąlygiškai tuo metu juo tikėjo. Dėl to V. Landsbergio oponentai įsivaizdavo Apsaugos skyrių kaip ginklą prieš juos ir intensyviai platino tokią propagandą.

Turiu prisipažinti, kad kai kurių Apsaugos skyriaus darbuotojų emocijas man kartais tekdavo tramdyti, bet tai buvo emocijos, kurias provokuodavo kairiųjų deputatų viešos kalbos ir dažnai aikštingas elgesys. Tiesą pasakius, tuos susinervinusius darbuotojus puikiai suprasdavau, bet kaip tokio skyriaus vadovas pavaldinių emocijų „išsiliejimų“ negalėjau toleruoti, nes taip būtų pažeistas pagrindinis demokratijos principas – turėjome tarnauti Lietuvos žmonėms ir jų pasirinkimui, o ne demonstruoti asmenines pažiūras ar reikšti emocijas, ypač tarnybos metu.

Toks buvo mūsų pasirinktas pagrindinis principas ir pagrindinis saugiklis. Kai kurie politikai tuomet ir dabar norėtų pasakyti, kad tai – visai ne saugiklis. Atsakysiu paprastai – kai kuriems politikams nėra kitų saugiklių be antrankių, o tikram kariui tai – stiprus saugiklis, ir netgi labai stiprus. Tai dalis jo vidinės garbės, savigarbos, kurią ignoravęs sužeistų ar sunaikintų pats save.

Veidmainiams politikams tai sunku suprasti, nes jie niekada neturėjo nieko švento. Ir mąstė apie kitus pagal save. O mes buvome Gvardijos pėstininkai ir darėme savo darbą. Mes buvome stiprūs pėstininkai. Mūsų nebuvo galima taip paprastai paaukoti ar nurašyti. Mes buvome Gvardija (saugotojai) tikraja šio žodžio prasme. Nepriklausomybės Gvardija.

Rengiant AT Apsaugos skyriaus nuostatus – jo uždavinius, struktūrą, pavaldumą buvo akcentuojama, kad Parlamentas turi turėti savo nepriklausomą apsaugą. Tokia logika buvo paremta tomis realijomis, kad tuo metu milicijos/policijos padaliniai ne visada „norėjo“ saugoti AT pastatus. Tiksliau, negalėjo jų užtikrintai apsaugoti, nes kritinėje situacijoje bet kuris laipsniu aukštesnis milicijos/policijos pareigūnas galėjo juos išvaikyti, o kaip tik šito buvo norima išvengti. Dabar praktiškai visos galios priklauso premjerui per VRM ministrą ir jei, tarkime, premjeras staiga panorėtų blokuoti Seimą ar Prezidentūrą, jis tai galėtų padaryti be jokių trukdymų. Taip pat premjerui yra pavaldi ir Krašto apsaugos sistema. Taigi tokioje situacijoje nebūtų kam pasipriešinti premjero galiai, jei jis to panorėtų ir susitartų su dviem ministrais. Aišku, čia tik teorinis galimybių pasvarstymas tam tikromis sąlygomis, bet kaip tik apie tai, t. y. apie jėgų pasiskirstymą, ir buvo galvojama, kuriant Apsaugos skyrių. Kaip politinėje valstybės struktūroje yra svarbus valdžios padalijimo principas, taip pat jis svarbus ir tarp jėgos struktūrų, nes tai yra demokratijos užtikrinimo esmė.

K. Prunskienė, kuri bendraudama visuomet akinamai šypsodavosi, kartą man net sakė, kad būčiau tinkamas vadovas šiam kuriamam padaliniui, jei būčiau pavaldus Vyriausybei, tačiau tuo jos gražbylystės ir pasibaigė. A. Butkevičius, kuris dažniausiai vilkėdavo juodą odinę striukę, kaip 1917 m. Rusijos raudonieji komisarai, taip pat siūlė Apsaugos skyrių kurti jo departamento sudėtyje. Skamba gražiai, bet tuo atveju nebūčiau galėjęs kontroliuoti kadrų parinkimo, būčiau priverstas tai derinti su kažkuo „aukščiau“ ir būčiau statomas į prašytojo padėtį. O tai jau nebūtų Lietuvos Nepriklausomybės Gvardija. Šiuo pasakymu jokių būdu nenoriu sumenkinti kitų tuo metu besikuriančių tarnybų, bet ši, AT apsaugos tarnyba, buvo kuriama tam, kad gintų nuo priešų Lietuvos parlamentą – Nepriklausomybės simbolį, ir tai jau savaime visus, ateinančius į ją dirbti, iš anksto savaip įpareigodavo bei tarnybos viduje formuodavo tam tikrą nuotaiką, netgi, sakyčiau, dvasią. Ši tarnyba buvo tarsi elitas iš tų žmonių, kurie tūkstančiais važiuodavo iš visos Lietuvos saugoti Lietuvos parlamento per sausio įvykius. Tie žmonės, kurie pateko tarnauti į AT Apsaugos skyrių, tuo labai didžiavosi. O juk ir pats Apsaugos skyriaus branduolys buvo suformuotas iš pirmųjų savanorių, – tik operatyvinis padalinys kiek vėliau buvo suformuotas iš dalies iš profesionalų, baigusią teisės studijas ar tarnavusių milicijoje operatyvininkais.

III skyrius

PRIEŠ IR PO SAUSIO ĮVYKIŲ

Sausio 9–12 – nerimo dienos

Tų dienų įvykiai kažkaip susiklojo į vieną dieną. Tačiau Leono Glinskio pademonstruota tų dienų vaizdo kronika per 2011 m. sausio įvykių minėjimą dar padėjo sustatyti juos į savo vietas. Bet taip chronologiškai jų aprašyti negaliu.

Rašydamas apie sausio 8 d. įvykius dar naudojausi savo užrašais, padarytais tą dieną, bet paskui jau ne užrašai rūpėjo. Todėl jų ir nėra. Liko tik migloti prisiminimai. Net man jie tapo migloti, o ką kalbėti apie kitus, net apie jaunos istorikus, kurie nedalyvavo šiuose įvykiuose, bet rašo magistrų, daktarų darbus ir panašiai.

Sunku rašyti, nes kai prisiminimai plūsteli, sunku juos kontroliuoti, o dar sunkiau juos aprašyti. Po to reikia kelių dienų atsipeikėti nuo šios būsenos. Vien pasiryžti grįžti į praeitį ir ją užrašyti – jau savaime sudėtingas reikalas. Labai sudėtingas.

Pavyzdžiui, man iki šiol nėra suprantami keli dalykai. Vienas iš jų tai, kodėl nuo manęs buvo slepiama, kad ketvirtame aukšte buvo pastatytas milicijos/policijos kulkosvaidis. Žinoma, greitai apie tai sužinojau, bet ši informacija buvo slepiama – ją žinojo V. Čepaitis, apie AT pirmininką jau nekalbu. Kodėl man nebuvo pranešta, kad kasamas tunelis po AT pastatu – tai sužinojau iš kitų žmonių.

Tokie dalykai mane dabar verčia galvoti, kad manimi nepasitikėjo, tačiau leido ir toliau vadovauti ATAS. Ir po įvykių leido, tai kur esmė? Ne kartą to klausiau už tai atsakingų asmenų, kurie galėjo man atsakyti, bet iki šiol neatsakė. Tokie paslaptingi nutylėjimai sukuria keistus gandus ir suteikia peno interpretacijoms. Aš neturėjau ko slėpti tada, neturiu ir dabar.

Nepamenu detalių, tik fragmentai galvoje apsireiškia netikėtai, ir juos taip pat sunku fiksuoti. Gal todėl nepamenu, kad visą tą laiką beveik nemiegojau, nusnausdavau savo kabineto krėslė, kol kas nors neįeidavo ir nepranešdavo dar vienos kokios nors naujienos. Į mano kabinetą tuo metu galėjo įeiti bet kas ir bet kada. Po sausio įvykių nusprendžiau, kad man reikia sekretorės, kuri ne tik stabdytų tą srautą, bet ir pradėtų rūšiuoti gaunamus visokius „popierius“. Iki to laiko privalėjau skaityti visus juos pats, nes daugiau nebuvo kam. Atsiradus Vilūnei Visackienei visas tas srautas nutrūko. Kai ji pradėjo dirbti, net galėjau laisvai vaikščioti po savo kabinetą ir mąstyti, kodėl pas mane niekas neužėina. Niekada iki tol nebuvo valdininku, ir tas jausmas buvo labai keistas.

Galbūt tik tada suvokiau realiai pats sau, kokiai tarnybai vadovauju ir kokią atsakomybę turiu, nes iki tol, galima taip sakyti, tik „gesinau gaisrus“.

Sausio 12 d. Sausio 11-osios pavakarę mane pasikvietė V. Landsbergis ir pasakė, kad nedelsdamas turiu susisiekti su V. Baldišiumi – dėl ginklų gavimo. Per šią dieną operatyviniai darbuotojai jau

buvo aplanke net Kino studiją, kur sužinojo, kad M. Misiukonio pasiuntiniai jau buvo atvykę ir viską pasiėmė. Medžioklės ir žūklės parduotuvių tuo metu dar nelankėme, nes negalvojome, kad ten galime rasti padorių ginklų, bet vėliau vienos parduotuvės direktorius pasiūlė kuo greičiau paimti jo parduotuvėje turimą arsenalą. Ko gero, tuomet suvokiau, kiek iš tiesų mes turime slaptų pagalbininkų ir kad su tokia jėga galime laimėti. Kažkodėl atsiminiau ir statistiką, kurią skaičiau knygoje*, atvežtoje iš JAV, specialiai išleistoje apie Lietuvos pasipriešinimą 1944–1953 m. Joje buvo rašoma, kad net 600 tūkstančių Lietuvos gyventojų padėjo pasipriešinimui, o tai reiškė, kad tame pasipriešinime dalyvavo visa tauta.

Tuometinis Lietuvos banko valdytojas **Vilius Baldišius**, mano bendraamžis, prisimena:

Prie SSSR Gosbanko Lietuvos padalinio veikusi ūkiskaitinio inkasacijos susivienijimo Lietuvos respublikinė valdyba turėjo savo ginklų fondą, jų naudojimo tvarką nustatydavo Maskvos emisarai ir respublikos (sovietinės) vidaus reikalų ministras. Tame ginklų fonde, kuris naudotas pervežant Gozbanko pinigus ir vertybes, buvo koviniai sovietinės armijos automatai „Kalašnikov“ ir TT pistoletai. Man kilo mintis (o ir jaučiau pareigą) tais ginklais apginkluoti tuometinį AT Apsaugos skyrių. Apsisprendžiau po 1991 m. sausio 8 d. įvykių ir ėmiausi konkrečių veiksmų.

Manau, kad sausio 11 d., po posėdžių ir pasitarimų AT posėdžių salėje (dabar Kovo 11-osios salė), priėjau prie V. Landsbergio ir pasiūliau jam suorganizuoti ir pristatyti 2 šarvuotus „KAMAZ“ automobilius ir ginklų (kovinių automatų ir pistoletų) LR AT gynimui.

Kaip dabar atsimenu kreivą V. Landsbergio šypsėnėlę ir jo žodžius: „Vaikeli, negi galvoji, kad tau bus leista visa tai pristatyti į okupantų ir šarvuočių apsuptą AT. Gal nebent vieną, kitą pistoletą įsidėjęs į deputato lagaminėlį“ (parodė į mano juodą su rankenėlėmis portfeliuką, kokie pirmą LSSR AT darbo dieną buvo išdalinti visiems deputatams, su kuriuo aš visada vaikščiodavau, taip pat ir dalis mano kolegų su jais nesiskyrė) galėsi prasmukti pro kariškių ir saugumiečių kordonus.“ Šie LR AT pirmininko žodžiai nebuvo iš piršto laužti. Vis dėlto V. Landsbergis perdavė A. Skučui mano pasiūlymą.

O buvo taip. Tą pačią sausio 11 d. susitikome su A. Skuču ir aptarėme mano pasiūlytą operaciją. AT Apsaugos skyriuje nuotaikos buvo niūrios. Paprašiau, kad A. Skučas savo skyriaus vardu parašytų man raštą, prašydamas laikinai perduoti AT apsaugai keturis Kalašnikovo sistemos automatus (AK72), penkiolika TT pistoletų ir po tūkstantį automato ir pistoleto šovinių. Prieš tai aš išsiaiškinau, kad toks rezervas buvo Inkasacijos valdybos ginklų

* Romuald Misiūnas; Rein Taagepera, *The Baltic States: Years of Dependence 1940-1980*, Berkeley: University of California Press, 1983; Romualdas Misiūnas; Reinas Taagepera, *Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940-1980*, Vilnius: Mintis, 1992.

fonde. Likę ginklai kas dieną buvo naudojami užtikrint pinigų ir vertybių pervežimo saugumui Lietuvoje. Šios banko funkcijos buvo vykdomos ir atmintinų sausio įvykių dienomis, užtikrinant atsiskaitymus grynais tarp Lietuvos įmonių ir gyventojų bei normalią prekybos tinklo veiklą.

Gavęs A. Skučo raštą pasikviečiau pas save respublikinės inkasacijos valdybos viršininką R.

Spruntulį. Parodžiau jam popierių ir paklausiau, ar mano nurodymu ir atsakomybe jis perduos man ginklus. Man buvo atsakyta tiesiai šviesiai – be Maskvos emisarų ar LSSR vidaus reikalų ministro leidimo toks perdavimas reikštų (įvykiams klostantis pagal Maskvos scenarijų, kuris buvo realiai vykdomas), kad jam gresia sušaudymas („под расстрел“). Aš negalėjau taip rizikuoti kitų žmonių gyvybe. Turėjau moralinę teisę disponuoti tik savąja ir prisimti visą atsakomybę.

Į tuometį LR Vidaus reikalų ministrą M. Misiukonį nesikreipiau sąmoningai, juo nepasitikėjau ir buvau tikras, kad jis tokio leidimo neduos, o informacija apie mano planą nutekės okupantams. Vėliau ši mano nuomonė pasitvirtino.

Albinas Rukavičius tarnybą Apsaugos skyriuje pradėjo kaip kovinių veiksmų treneris. Niekada ir niekam neužsiminė apie savo praeitį. Net pats nepamenu, kas jį atvedė į skyrių, bet savo veiksmais ir turima patirtimi iš praeities niekada nenuvylė. Jis pasakoja:

Instrukcija buvo viena – bent minimaliai pasipriešinti. Pagrindinis uždavinys buvo likti Parlamente ir gintis, nors gynyba buvo diletantiška. Paskui susirinko ir Afganistane kariavusių žmonių, kad bent minimalus pasipriešinimas būtų. Bet jei manęs kas paklaustų, tai net jei puolimas būtų buvęs stirpus su tankais ir padeginėjimais, mes bent porą valandų būtume atsilaikę. Apsaugoti, apginti ir apsiginti buvo beviltiška, ypač kai pažįsti kitą pusę. Nesakau, kad buvome tuščia vieta, bet būtų buvę sunku. Rūgįjūtį jau būtų buvę normaliau, jau ir ginklų turėjome daugiau, kariškių daugiau, štabas jau buvo. Tada, manau, tikrai kažkas buvo planuojama. Man patiko, kad gynyba buvo organizuojama aukštais: trečiame aukšte buvo Apsaugos skyrius, antrame aukšte Krašto apsauga. O kai mes nuėjome į apačią, visi džiaugėsi, kad žmonės atėjo su ginklais, nes Krašto apsauga jų visai neturėjo. Taigi, Apsaugos skyrius, mano nuomonėje, buvo vienas geriausių, nes vos ne kiekvienas žmogus ir granatų, ir šautuvą turėjo. Viduje buvo minuojama, uždėtos tinklinės pertvaros. Buvo pasakyta, kad turi grįžti atgal visi kartu, kitaip nebus įleidžiami. Jei, pavyzdžiui, vienas žūtų, kiti turi būtinai jį kartu parsinešti. Jei paimtų įkaitu, tai nebūtum priverstas įsivesti priešus. Todėl norėdavosi su savais eiti, nes pažįstami, aišku, ką gali ir kad tikrai šaudys. Mokėme visokių triukų, pvz., miegoti įsiremus kojomis į duris ir su ginklu rankose, nes, jei kas veršis pro duris, trenks jomis per kojas, bet gynėjas bus pasiruošęs šauti. Arba po langu miegoti, kai mėto granatas. Kiekvienas

turėjome savo darbo vietą. Asmens sargybinis turi tiesiog saugoti jam pavestą žmogų, privalo turėti tik viena galvoje – jo saugomas asmuo turi likti gyvas. Ir išvesti jį iš ten, kur kyla realus pavojus. Žmonės klausė, ar būčiau šaudęs? O ką daryti? Jei ginklą paimi – reikia šaudyti, nemesi jo. Aš jau buvau dalyvavęs susišaudyme.

Savo prisiminimais pasidalino **Darius Jauniškis**, dabar, 2018 m., VSD direktorius. Dar prieš tai kariuomenės specialiųjų pajėgų vadas, dar prieš tai... Daug Darius turėjo prieš tai, bet ryžtingai siekė padėti valstybei nuo pat pirmų dienų. Iš kitos pusės pažiūrėjus, tai dar vienas iš mano mokinių, kuriuo galiu didžiuotis.

Sausio 12-ąją teko stebėti Šiaurės miestelį. Nuo vieno Žirmūnų daugiaaukščio stebėjome, kaip kraunami sviediniai į tankus, ir pranešinėjome Apsaugos skyriui. Sausio 13-osios naktį buvau AT kartu su Dangiru Galiniu, Sauliumi Guzevičiumi, Arūnu Antanaičiu ir kitais, laukėme „Alfos“ įsiveržimo, kartais išeidavome pasižvalgyti aplink AT. Iš mūsų vienintelis Saulius Guzevičius turėjo pistoletą TT su keliais šoviniais. Buvome susitarę, kuris pirmas perims pistoletą, jei Sauliui kas nors atsitiks.

Baimės jausmo nebuvo. Tik Sausio 13-ąją buvo labai aiškus suvokimas: jei prasidės AT šturmas, bus daug aukų ir kraujo. Bet tuo metu laisvė buvo daug brangesnė už savą gyvybę (bent jau man)... Daug stipresnis grėsmės suvokimas buvo per rugpjūčio pučą Maskvoje. Tada jau buvome labiau patyrę, pasimokę ir „apsišaudę“, todėl gerai žinojome, ko galima laukti iš specnazo ar „Alfa“ smogikų.

Po Sausio 13-osios „gyvenau“ AT, kartu su kitais saugojau Kazimiero Motiekos kabinetą, kartais išvykdavome į žvalgybinius pasivažinėjimus aplink AT ir po Vilniaus miestą.

Išsamiai papasakojo **Giedrius Dambrauskas**:

Sausio 13-ąją mes jau antrą parą išvis nemiegojome, klausėmės radijo ryšio. Turėjau išeiti pasitikti atvykstančių delegatų iš Maskvos, bet aš nelabai radau, per kur galima išeiti. Seimo rūmuose gyvenau antrus metus, daugiau negu namuose naktų praleidau, žinojau kiekvieną išėjimą, įėjimą. Viskas užbarikaduota ir pakeista buvo per naktį, per dvi, tad nelabai radau išėjimo ir įėjimo, durys pasikeitusios, visur grotos įstatytos ir t. t. Tai mane kiek suglumino, per tuos įvykius mes daugiausia bazavomės pagrindinėje salėje ir nelabai matėme, kas darosi. O ten dirbo kaip skruzdėlytės, virė darbas – išties įspūdinga buvo. Aišku, realiai mes supratome, kad galbūt teks susidurti su ta fizine jėga, kuri buvo pademonstruota, kai buvo užpulti Spaudos rūmai. Ten peršovė mano gerą pažįstamą Vytą Lukšį. Tada supratome, kad tai jau nebe juokas. Jie šaudė iš desantinių ginklų, išcentrinėmis kulkomis, kurios visiškai

nepritaikytos šaudyti mieste, nes jas labai sunku kontroliuoti. Tai tikrai yra kariniai ginklai. Galvojome, jeigu tokios būtų panaudotos, aukų būtų labai daug. Nerimo buvo. Iš tikrųjų įdomu: ta įtampa augo, augo, o sausio 12 d. – pačios išvakarės – net galvojau eiti namo, nes prie AT, prie bibliotekos, buvo kažkoks koncertas, be galo daug žmonių, visos prieigos užpildytos. Galvoju – reikia gal kartą per savaitę nuvažiuoti nusiprausti, namai mano už 20-ties minučių kelio, per pusvalandį gal nusigausiu, pamiegosiu porą valandų ir grįšiu. Bet, kol aš taip galvojau, vėl nauja šarvuočių grupė pajudėjo. Tada dar buvau priimamajame ir galėjau tiesiogiai klausyti ryšio. Tą perdavinėjau bene R. Bogdanui, o šis kontaktavo tiesiai su A. Saudargu, kuris buvo mūsų atstovas Lenkijoje, Varšuvoje. Tad buvau kaip tiesioginio ryšio grandinės dalis. V. Landsbergis vis bandė prisiskambinti tai amerikiečiams, tai rusams, tai Gorbačioviui, tai kažkokiems ambasadoriams, tai dar kažkam... Nuo 9-tos valandos vakaro įtampa iš tikro pradėjo sparčiai augti. O pats „smagumas“ buvo, kai pamačiau šarvuočius, važiuojančius nuo Žvėryno į mūsų pusę. Tada sau lyg ir kryžiuką užsidėjau. Tai tikrai nebuvo baimė – mes buvome tam jau pasirošę.

„Tekdavo V. Landsbergiui tiesiog padėti, ypač per sausio įvykius. Visos padavėjos pabėgo pabūgusios prievartos, naujų nebuvo laiko ieškoti. Reikėdavo vietoje jų padirbėti virtuvėlėje, daugiau nebuvo kam. Politikai ateidavo ir ministrai atvykdavo, kažkas turėjo ir kavos paduoti, ir sumuštinį padaryti ar dar ką, ir visa tai daryti reikėjo mums“, – papildė pasakojimą Adžela Budranova. Ji buvo priimta dirbti asmens sargybine. Apsaugoje reikėjo ir moterų, ne tik vyrų su įspūdingais fiziniais duomenimis, o ir vyrų reikėjo visokių: vienu, kad juos pastebėtų iš karto, kitų, kad nepastebėtų ir neįtartų, jog jie asmens sargybiniai. Visko reikėjo. Tai buvo planuojama sąmoningai, bet viešai niekam nepasakojama. Kartais, koks nors pareigūnas, jau pribrendęs iki paaukštinimo, iki buvimo asmens sargybinium, tokio paaukštinimo nesulaukdavo ir labai nustebdavo, kad į laisvą vietą priimamas kažkoks „suskis“, „neužauga“. Tik dabar galiu pasakyti, jog tai buvo daroma sąmoningai.

Maisto tikrai pradėjo trūkti. Miglotai pamenu, kaip maitinomės tomis dienomis. Pirmininko valgomajame buvo šaldytuvas, ten laikydavau kiaušinius, rūkyto kumpio, gal kokių daržovių, o gal ir ne. Kartais žmona Eglė perduodavo per apsaugą kokį lauknešėlį. Mėgdavau ryte ant elektrinės viryklės išsikepti kiaušiniene su kumpiu. Kvepėdavo fantastiškai, nustelbdavo kabinete visą cigarečių dūmų kvapą. Iš karto pasijusdavau žvaliau vien ją kepdamas. Norėjosi karšto maisto, kad sušildytų iš vidaus. Vėliau žmonės, ūkininkai pradėjo vežti maistą į AT, žmonių juk ten buvo daug ir sunku juos išmaitinti. Kartais gaudavau pranešimą per raciją, kad kažkoks kolūkis atvežė keptos kiaulienos su kopūstais ir bėgdavau kuo greičiau žemyn į pirmą aukštą, kad suspėčiau gauti bent

gabaliuką, viską pamiršęs, visus savo neatidėliotinus darbus. Savanoriai buvo griežti, manęs eilėje neužleisdavo, laukdavau savo eilės gauti porcijai, o ją gavęs, atsiremdavau į sieną ir valgydavau. Kada viskas normalizavosi – tiesiog nepamenu. Bet jaunam žmogui pavalgei ar nepavalgei nebuvo taip svarbu. Energija atsirasdavo kažkur iš vidaus, iš už nežinomos, dar nepažintos ribos. Artėjant sausio 13 d. rytui po kruvinos nakties, žmonės pradėjo iš betoninių blokų statyti barikadas aplink Parlamentą – pats Parlamento pastatas buvo apjuostas įvairiais apsauginiais „skydais“ ir iš metalo pagamintais prieštankiniais „ožiais“, įvairia armatūra. Prie Respublikinės bibliotekos prasidėjo savanorių registravimas. Daug vyrų rašėsi savanoriais. Išaušus rytui, žmonių nesumažėjo, jų vis atvažiuodavo iš kitų miestų ir rajonų, ne tik piliečiai, važiavo ir baltarusiai, ukrainiečiai, net rusai padėti mums gintis. Visi suprato, jei Vilnius atsilaukys – būsime laisvi. Visi tada norėjome būti laisvi nuo Sovietų. Dauguma. Kur dabar ta dauguma, kodėl tie, kurie tuomet vežė pagalbą, stovėjo Baltijos šalių kelyje, dabar šneka, kad prie Sovietų buvo geriau? Tik nesugeba įvardinti kas geriau. O aš pamenu, kad parduotuvėje buvo tik dviejų rūšių makaronai ir ant pakuotės neparašyta, iš ko jie pagaminti. Sąrašą prekių galima būtų tęsti ir jis būtų neilgas, nes prekių nebuvo. Nei maisto, nei buities. Tad kartais pagalvoju, kad jie ilgisi nuolatinės baimės būsenos. Arba galimybės nuolat vogti iš savo darbovietės tai, ką galima pavogti, o po to ieškoti, kam to reikia ir keisti į tai, ko reikia. Bet mainų era pasibaigė dar keli tūkstančiai metų prieš mūsų erą, tik Sovietai mus buvo į tai sugražinę. Laikas tai pamiršti negrįžtamai. Ir išsilaisvinti.

IV skyrius

1991 METŲ RUGPJŪČIO ĮVYKIAI

Tomo Šerno apsauga

Mūsų tarnybos žmonės nė vienai minutei nebuvo palikę Tomo be priežiūros, išskyrus vieną kartą keletai minučių su įjungta vaizdo kamera. Tai buvo vienintelis kartas. Tada viena iš medicinos personalo darbuotojų buvo pareiškusi, kad ji negali su Tomu normaliai dirbti, atlikti savo pratimų, kai yra kitų žmonių, tai yra, kai mes šalia painiojamės ir blaškome ligonio dėmesį. Surizikavome. Aš palikau įjungtą vaizdo kamerą, ir mes išėjome iš kabineto, neatsitraukdami nuo durų toliau kaip 0,5 m. Tikėk, netikėk, bet kažkokį nenormalų dalyką nufilmavome. Medikė aplink jį vaikštinėjo ir būrinėjo kaip šamanas koks. Tas buvo nufilmuota. Ne juokais sunerimau. Buvo pradėta stebėti kaip ir ką. Pastebėjome, kad Tomas labai reaguoja, pasirodžius šiai moteriai šalia. Akys kažkokios kraupios tapdavo. Lyg norėtų ką pasakyti bet negalėjo. Kai tik Tomas pamatydavo ją ateinant, jo akys, vyzdžiai išsiplėsdavo – to nebuvo, kai prie jo prieidavo kiti žmonės. Kitą dieną buvo priimtas sprendimas, kad toji moteris su juo nebedirbtų. Matyt, ji kažkaip Tomą psichologiškai veikdavo. Paaiškinau gydančiajam gydytojui Tamašauskui, ką pastebėjome, ir pareikalavau, kad ši moteris

daugiau prie Tomo neturėtų būti ir mes jos neleisime. Paprašiau, kad jis, kaip gydantis gydytojas, kažkaip gražiai išspręstų pakeitimo kitu žmogumi klausimą. Tamašauskas į tai sureagavo taip, kaip ir tikėjomės. Jam tas reiškinys taip pat labai nepatiko. Jis medikei pasakė, kad nuo kitos dienos jos programa sustabdoma, nes reikia duoti Tomui poilsio ir bus atnaujinta tada, kai jis (Tamašauskas) pasakys ir paskirs tolesnes procedūras. Moteris labai pasipiktino, vos ne skandalas, su riksmomis, kad ji eisianti pas vyr. gydytoją, kodėl jos procedūros nutraukiamos. Daktaras buvo kategoriškas, jis pasakė, kad gydymo skyrimas – jo kompetencija ir čia sprendžia jis. Laikiniai dabar jos teikiamų paslaugų nereikia, jam dabar kitos procedūros atliekamos. Ši medikės reakcija mums nepatiko. ATAS žmonės žinojo, kad šios moters nebeleis prie Tomo. Kelis kartus ji buvo atėjusi, tačiau nebuvo įleista.

Tomas jau suprasedavo daug ką, kas sakoma, bet dar su juo negalima buvo kalbėtis, tačiau jis mirkstelėjimais parodydavo taip ar ne. Pradėjo rasti šio toks bendravimas ir atminties prasiveržimai. Su neurochirurgais bešnekant paaiškėjo toks dalykas – praradus dalį smegenų, bet ne pagrindinius centrus, ir intensyviai dirbant, sakykime, mankštinant rankas, kojas, kai kurias funkcijas gali perimti kiti smegenų centrai. Tačiau reikėjo daug ir intensyvaus darbo, negalima buvo tingėti. Taip pat teigiamos emocijos gali turėti įtakos greitesniam gijimui. J. Tamašauskas buvo sudaręs visą grafiką, kaip ir kada bus vykdomas darbas su Tomu. Buvo paskirti masažai, fizioterapijos kursai, mankštos ir t. t.

Artėjant pavasariui buvo pradėta derinti su Sveikatos apsaugos ministerija tolesnį Tomo Šerno gydymo planą. J. Oleka pareiškė, kad tariamasi su Vokietijos ligonine, ten būsiąs aukštesnio lygio gydymas, vokiečiai turi labai geras programas tokiems ligoniams gydyti ir stiprinti, Maltos ordinas pažadėjęs padėti surasti tinkamą gydymo įstaigą. Lietuvos Vyriausybė skyrė pirminiam etapui 30 tūkstančių Vokietijos markių.

Galimybė važiuoti į Vokietiją buvo dar viena paskata. Sakydavome, Tomai, turi pradėti vaikščioti, nes esi toks sunkus, kad niekas į lėktuvą tavęs neįneš. Jei nori į Vokietiją, turi pats sugebėti įlipti į lėktuvą.

Ėmiau dirbti su Tomu, kad jis pradėtų rašyti. Jam reikėjo sutvarkyti pasą, Vokietijos vizą, kitus dokumentus. Jo rašymo įgūdžiai irgi buvo sutrikę, jis buvo kaip mažas vaikas, jam teko viską mokytis iš naujo, nuo nulio. Vaikščioti, kalbėti, rašyti. Jis žinojo, kaip atrodo raidės ar pan., bet pati motorika buvo sutrikusi.

Su Migracijos departamento vadu buvo sutarta, kad Šernui išduos naują lietuvišką pasą su kita pavarde. Tos pavardės pagrindu buvo jam formuluojamos rašto darbų užduotys. Aš atvažiuodavau pas jį į Kauną kas antrą trečią dieną ir duodavau rašto namų darbus. Prirašydavau daug žodžių, ir juos Tomas turėdavo savo ranka perrašyti. Daugelį žodžių parinkdavau su raidžių junginiais, kokie

buvo jo „naujojoje“ pavardėje tam, kad jis lengvai ar beveik automatiškai galėtų pasirašyti. Taip su juo buvo intensyviai dirbama kelis mėnesius. Po truputį grįžo ir jo įgūdžiai, ir atmintis. Jis jau galėjo kalbėti, netgi vokiškai (tą teko patirti pirmą dieną atskridus į Vokietiją).

Apie balandžio mėnesį Vokietijos ambasadoje buvo sutvarkytos vizos man, vokiškai mokančiai logopedei, daktarui G. Bernotui, Tomui ir jo dabartinei žmonai Rasai – tuomet ji buvo jo sužadėtinė. Beje, 1991 m. rugpjūčio 1 d. turėjo būti jų vestuvės, o išvakarėse, liepos 31 naktį, ir įvyko Medininkų tragedija...

Atvažiavome į oro uostą, sėdome į lėktuvą ir išskridome. „Lietuvos rytas“ tik po dviejų dienų sužinojo, kad Tomo Šerno jau nėra Lietuvoje.

Atskridome į Frankfurtą. Mus turėjo pasitikti Maltos ordino mašina, paimti ir nuvežti į klinikas.

Atskridus į Vokietiją mums buvo pareikšta, kad visi turime išlipti iš lėktuvo ir keliauti į oro uostą (muitinė, pasų kontrolė ir t. t.), o lieka tik tas su vežimėliu. Aš pasakiau, kad lieku kartu su juo.

Arba išlipame kartu, arba neišlipa nė vienas. Visus tada iš lėktuvo išvedė, neva reikia visų vizas patikrinti, dokumentus sutvarkyti, o aš likau su Tomu. Sakau, gerai, nuvažiuosime į oro uostą, tada pereisime reikalingas procedūras. Mus su Tomu nuvežė į atskirą patalpą, paėmė mano ir jo bilietus, dokumentus, sutvarkė viską. O kur tie trys? Nėra.

V. APSAUGOS SKYRIUS – FAKTAI IR IŠSIGALVOJIMAI

Litų atvežimas į Klaipėdos uostą

Šią istoriją galėtų plačiau papasakoti Saulius Steponavičius, bet trumpai ją paminėsiu pats, nors joje tiesiogiai nedalyvavau. Nepriklausomybės Gvardija tapo tokia patikima, kad G. Vagnorius mums pavedė pasirūpinti atspausdintų litų atvežimu į Klaipėdos uostą. Operacijai vadovauti pavedžiau S. Steponavičiui, kuris tuo metu buvo atsakingas už visas specialiąsias operacijas. Neatsimenu, kiek žmonių nuvažiavo iš Apsaugos skyriaus, bet nuotraukoje galima suskaičiuoti iki aštuonių.

Pagrindinis jų uždavinys buvo užkirsti kelią bet kokiai galimai diversijai.

Jie užmezgė kontaktus su uosto valdžia, patikrino terminalo saugumą bei suderino savo veiksmus su Klaipėdos policija, o paskui visą krovinį lydėjo iki Vilniaus. Jokių incidentų neįvyko, tad galima teigti, kad darbas buvo atliktas gerai. O kai darbas atliktas gerai, be incidentų, nėra ką ir pasakoti. Tiesiog atlikom savo darbą. O gal tik mūsų buvimas šioje operacijoje atgrasino kažką imtis kokių nors piktavališkų veiksmų? Dabar jau nesužinosime. Tuo laikotarpiu buvo atsiradęs toks posakis net tarp nusikaltėlių grupuočių, ten bus „skučiukai“, geriau nelįsti. Ir jie buvo teisūs, tie nusikaltėliai. Nepriklausomybės Gvardijos nebuvo galima erzinti. Gal ir nebūtume peržengę įstatymo nustatytą ribą, bet tikrai būtume pasinaudoję įstatymų spragomis konfliktuojant su nusikaltėlių grupuotėmis. Visos šios litų operacijos pervežimo metu šturmo grupė – apie 40 pareigūnų – buvo netoliese. Taip

pat ir „Aras“ oficialiai lydėjo krovinį. Net jei Rusijos spec., pajėgos būtų dariusios diversiją, būtų pasigailėjusios.